

Izvorni znanstveni rad
UDK 886.2-1.09 KUNIĆ (497.5 DUBROVNIK)
Primljeno: 30.11.1995.

Ljerka Schiffler

Institut za filozofiju, Zagreb

ETIČKI MOTIVI U POEZIJI RAJMUNDA KUNIĆA

»Unde venis, quonam tendis? quae vita futura est.
Cum venies illuc, tempus in omne tibi?«

Kunić, »Moralia«, ep. 26. vv. 1-2.

Poetika Rajmunda Kunića, promotrena u sklopu hrvatskoga i europskoga latinитета 18. stoljeća, bogato je vrelo i za povjesničare filozofije. U ciklusu epigrama »Moralia« Kunić je zastupao ideje tolerancije, čovjekova samoodgoja, zajedničkog dobra i sreće zasnovane na skladu mišljenja i življenja, vjere i morala, a da se nije priklanjao formalizmu i rigorizmu.

Upit, kojim Kunić otpočinje dvadesetšesti u nizu svojih epigrama zbirke »Moralia«, lako bi mogao biti onaj isti koji će svoju filozofsku formulaciju dobiti u autora *Kritike praktičnog uma* (1788). »Što je čovjek?« - pitanje je na koje će pokušati odgovoriti i stoljeće prosvjetiteljstva i enciklopedizma kojem pripada djelo i djelovanje Rajmunda Kunića kao jednog od njegovih klasika.

Kao jedan od putokaza odgovora na to pitanje, koje je trajno u središtu kako cjelokupne povijesti filozofije, tako i u corpusu hrvatskog latinитета, Kunićeva su upravo spomenuta »Moralia« u kojima je sadržana pjesnikova slika ljudskog udesa, filozofija čovjeka i svijeta, Kunićeva epistemologija, gnoseologija i aksiologija; no ništa manje to su i epigrami ostalih njegovih zbirki »Sacra«, »Votiva«, »Encomiastica«, »Satyrica«, »Ludicra«, »Varia«, »Sepulcralia et lugubria«. Kao što točno primjećuje Josip Torbarina, »često [je] teško povući granicu, na primjer, između moralnih i satiričnih, ili između satiričnih i šaljivih epigrama«.¹

Premda Rajmund Kunić nije bio filozof kao ni teolog, nego prvenstveno pjesnik i prevoditelj, spekulativnom osnovom svojih epigramskih ciklusa, posebice »Sacra«, »Moralia« i »Satyrica«, bogatog i još neistraženog područja, Kunićev opus i njegovo mjesto koje ima u corpusu hrvatske književnosti, točnije poetike hrvatskih latinista 18. st., kao i u europskom duhovnom prostoru pokazuje se ništa manje zanimljivim, važnim i poticajnim i teologu i povjesničaru filozofije, posebice estetičke i etičke refleksije.

Jedan od slavne petorice Hrvata rimskog kruga svoga vremena (uz Ruđera Josipa Boškovića, Bernarda Zamagnu i braću Stay, Benedikta i Krista - filozofski i teološki obrazovanih ličnosti, znanstvenika i pjesnika, poznavatelja klasične kulture i jezika, vrsnih versifikatora i stilista), Kunić rabi latinski stih za filozofsko razmišljanje, svjedočeći u tom primjerom o ispravnosti

1 Josip Torbarina, »Rajmund Kunić«, *Forum* 8/12 (1969), p. 847

Boškovićeva iskaza, njegova uvjerenja u sposobnost pjesnika da filozofsku građu izloži lako, ne u teškoj ozbiljnosti, i pjesničkom ljepotom prikaže u njenoj biti, kako kaže, obračunajući se čitateljima u svom »Predgovoru« Stayevoj *Novijoj filozofiji u stihovima*.²

Drugačije od onovremenih moralnofilozofskih rasprava o ljudskoj prirodi, afektima, strastima, moralnom osjećaju i razumu te ćudoređu kao jedne od teorijskih filozofskih disciplina, ili od teoloških disputa, kompendija, komentara ili popularnog priručnika, Kunić kratkim epigramskim oblikom (toliko omiljenim književnim rodом od 17. stoljeća, koji je kao moda preplavio Europu; valja podsjetiti na Dubrovčanina Vicu Petrovića, nešto starijeg od Kunića, kao pisca refleksivno-moralističkih epigrama, ili na Đuru Ferića, pisca »Disticha moralia«), od sentencijsko-refleksivnih, često proverbijalnih i gnomskih ulomaka - minijatura, gradi čvrstu misaonu gradbu³ ma kako se činilo da mnogo toga lakoća i kratkoća ostavlja otvorenim i samo nagoviještenim.

Izrijeком pobrojena imena ili aluzije, ukazuju na izvore i utjecaje doktrina koje su, neslučajno Kunićevom edukacijom, erudicijom (»genijalnog poznavatelja staroklasičnih literatura i jezika«, kakvim ga smatra F. Maixner⁴) i životnim putem i opredjeljenjem, postale od središnjeg značenja u profiliranju njegovih pogleda, ideja i stavova, na njegovu racionalističku etiku i duhovni univerzalizam (kako su to već uočili neki proučavatelji Kunićeva djela).

Upravo se u žanrovskoj raznolikosti Kunićeva plodnog latinističkog opusa odaje bogata otvorenost njegove slike svijeta, bogatstvo filozofskih struja tog razdoblja koje će svoj izraz naći kako u zaokruženom filozofskom sustavu, teološkom tezariju kao i znanstvenoj raspravi, didaktičkom priručniku, moralnom kompendiju kao i u ironičkom stihu, satiri i karikiranoj pošalici.

Etički problemi i njihov sadržaj, vjersko-ćudoredna pitanja u Kunića (kao i u Staya, primjerice) nisu tek slučajno i usput uvučena u obzor njegovih pjesničkih preokupacija i zahvaljujući obrazovnom sistemu, od početka njegova intelektualnog formiranja, isusovačkog studija pa sve do zaključno svršetka njegova nastavničkog djelovanja, pokazuje cjelokupan njegov opus.

Spomenuti krug pitanja čini logički zaokružen, konzistentan moment Kunićeva idejnomoisanaonog usmjerenja i njegovog praktičkog habitusa. To što Kunić u baštini klasike prepoznaje a potom i reaktualizira neke filozofeme (moralno-etičke naravi), zajedničku svojinu filozofije, estetike, umjetnosti i znanosti vlastita vremena, tom »finalu grčko-rimske antike«, kako ga neki određuju (G. Pauli)⁵, a koji će se nastavljati tijekom cjelokupne povijesti europske filozofije, nije nevažno ni beznačajno, niti je *samo* opće mjesto: ono je važno za razumijevanje kako Kunićeva osobna svjetonazora tako i za utvrđivanje njegovoga mjesta ne samo u povijesti hrvatskog i europskog latiniteta, književnosti, filologije, prevodilaštva, nego i filozofske misli, posebice za njegovu estetičko-etičku refleksiju.⁶ To više značajnim što se Kunić vezuje izravno

2 Kako stoljeće ranije Boileau u svom *Pjesničkom umijeću* određuje epigram.

3 *Hrvatski latinisti II*, PSHK 3 (Zagreb: Zora / Matica hrvatska, 1970), pp. 326-328.

4 Franjo Maixner, »Život i rad Rajmunda Kunića«, *Rad JAZU* 96 (1889), pp. 110-167; *Rad JAZU* 98 (1890), pp. 84-154.

5 G. Pauli, *Die Kunst des Classicismus und der Romantik* (Berlin, 1925).

6 Upućujemo na analize Zlatka Posavca o Kunićevim pogledima o umjetnosti, posebice na autorovo gledište o Kuniću kao »europskom sutvorcu« (neo)klasicizma: Zlatko Posavec, *Estetika u Hrvata* (Zagreb: NZMH, 1986), p. 117

uz idejna kretanja razdoblja europskog (neo)klasicizma i njegove predstavnike, književnike, pjesnike, slikare, kipare i glazbenike. Srodnošću ideja i shvaćanja, profinjenošću osjećaja i razumijevanja, uza sve posebnosti i razlike među njima, mnoga mjesta Kunićevih epigrama moguće je istumačiti kao autorove sadržajno-tematske i duhovne preslike jednog općeg *modela kulture* razdoblja koje osjećaj, ali i umjetnost i religiju vezuje bitno uz fenomen spoznaje; razdoblja u kojemu Winckelmannovo veličanje mirne veličajnosti i snage umjetnosti ima svoj pandan u području etike i morala, kao što i zahtjev za istinitošću u umjetnosti ima svoj pandan u traganju za istinom u filozofiji ili u moralnim osjećajima. U tom smislu epigrame (»Encomiastica«, epp. 206, 211, 214, 216; »Sepulcralia«), upućene Mengsu, Davidu ili Canovi, valja čitati ne samo prigodničarski, kao konvencionalnu pomodnu gestu eruditna vrsna versifikatora, nego kao pohvalu umjetnicima »čudesnih djela«, točnije, kao izraz kulturnih i duhovnih, i umjetničkih vrijednosti jednog vremena.

Nije to tek dug antičko-poganskom svijetu *kalokagathije* i *ethokratije*, kojih je Kunić poklonik, nije samo pohvala formalnoj ljepoti i izrazu unutarnje duševne ljepote, antipoda pomodne kićenosti, nego pohvala moralnoj ljepoti, ljepoti moralnog ethosa, ugrađenog u opće estetske i etičke teorije stoljeća (Winckelmann, Lessing, Hutcheson, Shaftesbury, Hume, Kanta). U rimskom je krugu Kunić mogao biti upoznat i s doktrinama o lijepom, odnosu spoznaje i osjetilnosti (*sensus-cognitio*), naravi i biću lijepog, njegovoj spoznajnoj funkciji, o predmetu i pojmovima filozofije umjetnosti. Već pri prvom susretu s Kunićevim moralnim epigramima, s njegovim refleksijama o lijepom, istinitom i dobrom, povjesničaru filozofije moguće je otčitati izravne usporedne filozofske konotacije, sinkronijske kao i dijakronijske: one kantijanske, podjele na teorijski um (*verum*) i praktički (*bonum*), kao i one koje Kunić očigledno duguje skolastičkoj teologiji umjetnosti i etičko-moralnom učenju o *verum*, *bonum* i *pulchrum* kao istoznačnicama, *vis cognoscitiva* (Tome Akvinskog): »Pulchrum est, quod menti visum placet; et placet omne, unde Boni praestans objicitur species« (»Varia«, ep. 48); ali jednako tako i odjecima umjetničko-estetskih i etičkih ideala europskog 18. stoljeća (jednog od stoljeća »otmjene kulture«, kako ga označava Nietzsche) koje je stvorilo svog novog Fidiju u Antoniju Canovi, skulptora onih istih vrлина koje Kunić u epigramima uvrštava u svoj kodeks moralnih vrijednosti, svog novog Sofokla u pjesniku Alfieriju, ili u Jacquesu Louisu Davidu oblikovatelju onog istog antičkog ideala mudrosti (»Sokratova smrt«) koji afirmira i Kunić, ili u slikaru-filozofu Antonu Raphaelu Mengsu. Ove je analogije moguće dalje proširivati već utvrđenim primjerima koje navodi J. Torbarina. Primjerice, moguće je usporediti Kunićevu sceneriju olimpijsko-arkadijskih slika zore, svjetlosti, ruža i smijeha, Apolona, Muza, pastira i nimfa iz njegovih sakralnih i votivnih epigrama s Mengsovom stropnom fresko slikom »Parnas« iz 1761, u rimskoj vili Albani, kao što se i za njegove *tristia* i neke epigrame nabožnoga karaktera iz ciklusa »Sacra« mogu naći usporednice s jednostavnošću, jasnoćom i lakoćom glazbene poetike Domenica Cimarose, tog izrazitog predstavnika galantnog stila, kojem Kunić također piše epigrame.

S ovih tek nekoliko uvodnih naznaka otpočinjemo naslovom naznačeno razmatranje. Pitanja kojima smo otpočeli govor o filozofskom, točnije o moralnofilozofskom krugu problema Kunićeva pjesničkog opusa - zbirke »Moralia« - ne izlazi iz okruženja estetičkog diskursa: upravo je *pictor* - Kunićev epitaf Mengsu - *philosophus* (»Sepulcralia et lugubria«, ep. 22), kao što je i umjetnik uopće - konkretno Tizian - »amator artis« (ib., ep. 24). Iz duhovne srodnosti, ljubitelji mudrosti i ljepote, umjetnosti, ruha Intelakta, od najranije europske misaone tradicije upućeni su spoznaji - tu prošlost oživjeti u misaonom svijetu antike, kao što to čini prosvjetiteljstvo,

potražiti će i Kunić kao put odgovora na svoja pitanja kroz »Moralia«.

Život čovjeka odvija se u neprestanim aporijama uma i bezumlja, punine života i ispraznosti, misli i djela, kontemplativnog i praktičkog (život ladanjski i gradski), osjećaja i razuma, tijela i duha (Venere i Minerve), razbora i požude, neporočnosti i lascivnosti, prave i lažne plemenitosti, samoljublja i altruizma, ludosti i mudrosti. Život je prema Kuniću »mudar odabir« i neprestani zadatak (Savjet Postumu). Učenje vrline vodi sigurnoj spoznaji, izjednačenoj sa zdravljem moralnog života (»solam virtutem hominem facere beatum«, »Moralia«, ep. 64).

Ljudski udes, smisao i svrha čovjekovog života, pitanje slobode, volje i htijenja, jedan je tematski krug »Moralia«. Ideja uma pokazuje se u njegovoj praktičkoj prednosti, njegovoj koristi za život, svrhovitosti ljudskog samoodržanja, kako ga postavlja Kunić, posve na tragu Spinozine etike: »Vive aliis, primum vive sed ipse tibi« (»Moralia«, ep. 10), i Spinozino »Conatus sese conservandi primum et unicum virtutis est fundamentum«.

Taj postulat, ideja uma važi kako u sferi morala, tako i umjetnosti: esteticizam razdoblja u svom raskidu s metafizičkom tradicijom (pa upravo predstavnici dva najveća filozofska sistema zapadnoeuropskog mišljenja, Platon i Aristotel, vrlo loše prolaze u »napredujućem mišljenju« 18. stoljeća) u tom smislu kao da nastoji ispraviti prigovor koji je Platon uputio pjesnicima, pa onda i umjetnicima i umjetnosti uopće, proklamirajući i dokazujući upravo *korisnost* kao novu kategoriju umjetnosti i njenu prosvjetiteljsku funkciju.

Dvougice koje pred kritičko mišljenje postavljaju međutim upravo ključni, noseći pojmovi herojskog, napredujućeg mišljenja (koje nalazimo ugrađene i u Kunićeve moralne epigrame) i koji će postati temeljem programa prosvjetiteljstva (Kantovo »napredovanje ka boljem svijetu«, *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*), pokazuju se sve do najnovijeg vremena, u odabiru mjesta i funkcije razboritosti, mišljenja i uma modernog čovjeka.

No, vratimo se Kuniću: u njegovim moralno-etičkim pogledima prepoznamo nekoliko izvora. Na neke i sam upućuje: ideal znanja starih mudraca (»voces doctae«), posebice Sokrata i njegovu intelektualističku etiku (»Moralia«, ep. 109), spoznaju općeg određenja najvišeg dobra, pravednosti, korisnosti, hrabrosti i potom ljudskog razboritog djelovanja u skladu sa znanjem: djela pokazuju čovjeka (»Facta virum clarant, mores, prudentia«, »Moralia«, ep. 52); ona nisu zaludna nego predstavljaju trajno dobro čovjeka i nikad ne umiru (»Haud frustra benefacta cadere«, »Moralia«, ep. 63). Jedino mudrac, koji znade živjeti u skladu s umom, prema Kuniću, gospodar je vlastite sudbine, a ne rob pravila, moralnih normi (»Qui sapit, is late regnat: qui desipit, inter Aurum, et gemmarum lumina mancipium est«, »Moralia«, ep. 73); »Qui sapit, is rerum nil non habet, et sibi, quoquo venerit, imperium lataque regna parat; Nec se Fortunae dat caeca mente regendum, Fortunam arbitrio sed regit ille suo«, »Moralia«, ep. 74). Mudrac sebi »pribavlja carstvo i golema kraljevstva« (»Moralia«, ib.), osposobljen zdravim razumom ali i srcem i dušom (»non res, sed mens facit una beatos«, »Moralia«, ep. 1), za umješnost praktičnog života, smislenog ljudskog djelovanja. Valja reći da je pohvala filozofskom idealu mudraca prisutna u corpusu hrvatskog latinizata od Trankvila Andreisa i Vergerija, Andrije Dorotića, Nikole Vitova Gučetića, do Staya i njegova »Zaziva Mudrosti« kojim otpočinje svoj ep *Philosophiae versibus traditae libri sex* i koji je upravo paradigma općeg ideala znanstvene istine stoljeća. Da i ne podsjećamo na mnoge druge pisce nelatiniste koji mudrace smatraju pravim plemićima i gospodom svog naroda (tako M. A. Relković govori o potrebi »hasnovite mudrosti«).

Kunić je upoznat s velikom baštinom mišljenja. U njegovim epigramima nailazimo na

tipična mjesta klasične grčko-rimske etičkofilozofske baštine, od učenja starih mudraca (»voces doctae«, Sokrata, »Moralia«, ep. 109) do ideja različitih filozofskih škola i smjerova (posebice stoicizma). Premda ih izrijeком svagda ne spominje, prepoznamo ideje Heraklita o čudi čovjekovoj kao njegovoj sudbini i Protagorinu o čovjeku kao mjerilu svih stvari. Kuniću nije nepoznat Aristotelov središnji pojam *fronesis* (*prudencia* rimskih pisaca), temelj moralnog života, kao ni njegov praktički smisao etike zasnovan na podjeli vrline koji usuglašuje s kršćanskim moralom: samo krepost (*virtus*) za Kunića predstavlja čovjekovu vrijednost (»Nil me divitiae, nil forma, et robore praestans ... Una movet Virtus, pretium facit una virorum«, »Moralia«, ep. 31); bogatstvo duha a ne posjed dobara (»Moralia«, ep. 30), ne posjedovanje, nego stečevina i umjerenost, znanje srednje mjere, ideal *medietas*, *mediocritas*, Aristotelova *mesotes* (»Est medium in vita quiddam«, »Moralia«, ep. 23; »Ne quid nimis«, »Moralia«, ep. 41) osnova je i uvjet sretna i skladna čovjekovog života (»Moralia«, ep. 69). Kozmičkoj simetriji i skladnosti odgovara ona ljudske prirode, ravnoteže čovjekove razumske volje da izbjegava krajnosti; to je unutarnja mjera plemenita života, ideal i neoklasicističke umjetnosti, estetske vizije svijeta i ljepote shvaćene kao vrline (Shaftesbury, Hutcheson koji ističe značenje matematičkih odnosa za moral). U Kunića su prisutni i odjeci helenističko-rimske tradicije (Ciceron, Horacije, Kvintilijan), ideje srednjovjekovno kršćanske metafizičko-teološke duhovne predaje, moralno-etička shvaćanja humanističkih pisaca, elementi renesansne moralne filozofije, te vrijednosna načela isusovačkog *Ratio studiorum* i temeljni pojmovi kršćanske etike: vrline, dobrote, ljubavi, nade, vjere, milosrđa, praštanja, poniznosti, skromnog života, brige za dušu - ideje estetičke teologije, savršeno lijepa moralnog djelovanja, prema uzoru u božanskoj mudrosti. U Kunićevim refleksijama o harmoničnom čovjeku i ljudskom dostojanstvu koje osigurava kontemplativni život nije teško prepoznati ni ideje Epikura i Ovidija; umijeće vladanja sobom i izbor moralne ljepote slika je unutarnjeg čovjeka preuzeta od kršćanske teologije; ideal ljudskog savršenstva od velike tradicije humanista, od Petrarke do Bemba, kartezijsko shvaćanje razuma i volje, te kodeks etičko-estetičkih vrijednosti vlastita vremena (»pudor« izjednačuje Kunić s »pulchrum«, »Satyrice«, ep. 148, proširujući time tradicionalni ideal sredine). Ne začuđuje stoga ni popravljeni svijet Teokritovih idila, pripremljen očigledno za uzor kreposti mladom naraštaju, ni epigrama »Ludicra« kojima je svrha poučiti (*docere*). Štoviše i funkciju pjesništva vidi Kunić u njegovu prenošenju vrline: pjesme su tako za njega zdravlje života, kao što mogu biti i otrov: »Carmina sunt vitaeque salus, vitaeque venenum« (»Varia«, ep. 14).

Ciklus Kunićevih »Moralia« predstavlja malu povijest tradicionalnih etičkih doktrina, antologiju ne samo praktičkih savjeta za život po ugledu na stare moralne filozofe, ilustriranu povijesnim primjerima, nego i ogledalo Kunićeve erudicije, filozofske i teološke obrazovanosti, njegovih pogleda na svijet i konačnu svrhu i smisao čovjekovog života, njegovog razumijevanja ljudske slobode i usuda, ponašanja jedinke i općih društvenih normi, osjećaja i moralnih obveza, vjere i ćudoređa, ogledalo općeg stanja vremena, pitanja i interesa, kako ih vidi, doživljava, o njima promišlja i sudi Kunić kao pjesnik ali i kao mislitelj.

Kunićevi epigrama, kako sam kaže, pričaju o ljudskim glupostima (»Satyrice«, ep. 1); oni govore o naravi i načinu čovjekova života, o ljudskom udesu, kratkoći i prolaznosti ljudskog vijeka, o čovjekovu samoodržanju, istinskom dobru i zlu, požudama, ljubavi i pravедnosti, miru, sreći, odnosu čovjeka i Boga, vjere i morala, o ljudskoj i božanskoj volji. Središnje je njihovo pitanje kako usmjeriti ljudski život, i u tom okviru Kunić se zadržava i na ulozi studija i discipline (vrline nema bez kulture, reći će Kunić na jednome mjestu) u ljudskom životu, toj najvećoj dragocjenosti.

U stoljeću kad se pišu apologije umu, razumu i iskustvu, sveznalaštvu i sveobrazovanosti kao idealu, Kunić je svjestan opasnosti mnogostruka obrazovanja i sveznalaštva (»Artem scit nullam, qui multas scire laborat«, »Moralia«, ep. 18; »inanem esse doctrinam sine moribus«, »Moralia«, ep. 28), zaludnosti znanja bez značaja i bez spoznaje istine (»Quod semel est verum, verum non desinit, Aule, Esse unquam, incertas non subit, Aule, vices.«, »Moralia«, ep. 29) koju valja slijediti kao krajnji cilj dobra i ljudske sreće, mira i sigurnosti.

Klasični ideali, valja to razlikovati, Kuniću nisu samo ono izvanjsko, kostim i retorika. Novi spiritualni impulsi vremena u kojemu živi i djeluje Kunić, njegovo obrazovanje u isusovaca, unutarnji habitus i svjetonazor našli su svoju punu afirmaciju u njegovoj ideji čovjeka kao mjere svih stvari, sa svom sviješću o granicama ljudskog uma, poimanju usuda, općeg determinizma i postojanosti duše te pokoravanju sudbini (»Ad Aulum de animi constantia«, »Moralia«, ep. 93).

Ova tek uopćena razmatranja Kunićevih »Moralia« kojima je u središtu promišljanje jednog od najstarijih problema europske filozofske misli uopće, onog antropologijskog, njegovo bavljenje problemima etike kao filozofijske discipline, upućuju na neke zaključke.

Nošena idejama i stvarana u klimi europskih duhovnih kretanja 18. stoljeća, vjerom u moć ljudskog razuma i važenja moralnih načela, Kunićeva »Moralia« pokazuju kako on ne prihvaća hedonizam ali ni utilitarizam kao ni subjektivizam, nego se priklanja umjerenijoj struji. Središnjim pojmom Dobra, idejom hramonije i usavršavanja, te moralnog osjećaja presudnog za odgoj ljudskog duha, upravljanim sa stajališta racionalističke etike (po kojem je moralno djelovanje umno), kojoj uvelike duguje, Kunić ne završava u etičkom formalizmu, rigorizmu, didaktizmu, premda mnogi njegovi stihovi zvuče naprosto kao moralne pouke.

On naime kao pjesnik osjeća i zna da pravila bez srca, bez ljudskog osjećaja, bez duše, nemaju izgleda za životnost. On je isto tako svjestan kako samo znanje i razum ne vodi samo po sebi ispravnu djelovanju, oni samo mogu spriječiti ljudske zablude; stoga ističe kako u nekim slučajevima valja odbaciti i pravila; znanje postaje moralnim zadatkom, obvezom: u čudi, naravi, karakteru, ljudskom ethosu, u ljudskoj svijesti i savjesti leži kriterij moralno ispravnog i neispravnog. Kunić je isto tako svjestan značenja što ga za moralitet, za uspostavljanje valjanog ljudskog *ethosa* imaju kultura, odgoj, znanje, obrazovanje i tradicija (»Carminibus virtus traditur, et vitium«, »Varia«, ep. 14), kao putevi do čovjekove samospoznaje i moralne izvrsnosti, kao put do Istine i istinskih ljudskih vrijednosti. Ideali antike koje priziva Kunić, sredstvo su odgoja ljudskog duha, riznica vrijednosti kojima Kunić omjerava svijet vrijednosti vlastitog doba.

Od molitve filozofa da bude lijep u sebi kojom Platon završava *Fedar*, svoj dijalog o ljepoti, do rasprava o ljudskoj prirodi i moralnoj harmoniji Kunićeva stoljeća, do Kantova »zvjezdano-og neba nad nama i moralnog zakona u nama« zadržana je i dimenzija morala kao propedeutika ljepote.

Danas, u vrijeme relativizma, etičkog skepticizma i krize vrijednosti, isključenja gotovo »cjelokupne praktičke filozofije iz sfere racionalnosti«, i u vrijeme »sterilne analitičke etike«, prema sudovima nekih teoretika moralne filozofije (A. Poppi)⁷, danas kad su problemi filozofske antropologije, posebice bioetike toliko aktualni, a mogućnost ostvarenja ljudske biti sve upitnija, kad »jezik i ideje morala postavljaju velike teškoće i kad nije lako utvrditi granice tog predmeta«

7 A. Poppi, *Etiche del Novecento: Questioni di fondazione e di metodo* (Napoli, 1993).

(J. D. Mabbot)⁸, postaju nam glasnijima poruke Kunićeve moralne filozofije, njegov ideal umnog života («Moralia»), aristotelovski pojmljene filozofije o ljudskim stvarima (*Nikomahova etika*) i uloge *fronesis* koja u Kunića dobiva svoju prosvjetiteljsku modifikaciju, sačuvavši teleološko shvaćanje čovjeka: sreću i dostojanstvo čovjeka pribavlja mu život u skladu s prirodom, s razumom; ići po tragu Istine - tu Istinu traži ljubitelj mudrosti, filozof, traži svagda za sebe svako vrijeme: u tomu je tražiti izvor Kunićevih ideja o toleranciji, vjeri u napredovanje znanja kao osnove ostvarenja ljudske sreće, pozivanje na razum i razmišljanje o ljudskim postupcima.

U Kunićevim moralnim epigramima, možda i više u satiričkim, otkrivamo svu dalekosežnost novovjekovnog optimizma i sumnje u konačnost ljudskog znanja i spoznaje istine, u moć ovladavanja istinom, stalnu tenziju istine i pojavnosti, života i mišljenja, znanja i spoznaje, smisla i besmisla, iskustva i razuma, razuma i vjere; otkrivamo tu postojanu aporetičnost u kojoj se od znanja konačno očekuje korist, pravoj mudrosti svagda se suprostavlja lažna. Filozofima je usud isprva sve znati a na kraju ništa, piše Kunić ironički u svojim satirama, zazirući od apstraktnih filozofskih doktrina, intelektualne pretjeranosti, afektirane duhovnosti i sofisticirane učenosti, ironizirajući prvaka francuskog prosvjetiteljstva koji je sama sebe usmrtio vlastitom pameću («Volteri tumulus»).

Prosvjetiteljski, pedagoško-didaktički motivi tako su tek jedan od slojeva Kunićevih moralnih/moralističkih fragmenata; jedan vid fenomena »poučnog pjesništva« racionalističkog stoljeća; kao što je drugi vid tog istog fenomena »lulus poetici« Ignjata Đurđevića ili Vice Petrovića. Ono čemu se Kunić pjesnički vraća koristeći, kao i Bošković, latinski stih za svoje refleksije i za svoja pitanja (ili pitanja kojima se svagda iznova vraća svako vrijeme i o kojima se raspravlja), čovjekov je život, njegova *kvaliteta*.

Kunićevi moralni epigrama govori su o životu, *o umijeću življenja*, zasnovanog na principima mišljenja, odnosu spekulativno-teorijskog i praktičnog, o životu u skladu s mišljenjem, izvoru i temelju pravog ljudskog bogatstva, prema Kuniću, o teženomu skladu (božanske) mudrosti i razuma (ljudskog), o sreći čovjeka pojedinca i o zajedničkom dobru ljudi.

»Što mogu znati, što trebam činiti, čemu se smijem nadati?« - pitanja Kantove *Kritike praktičnoga uma* (1788), pitanja su koja postavlja filozof, ali i dubrovački pjesnik u svojim moralnim epigramima o naravi ljudske prirode, razuma i savjesti, mudrosti i razboritosti kao izvora i temelja moralnog života, o istini i spoznaji (sabrani u kartezijanskoj formuli *cogitare*) - najposlije pitanje je to o ljudskom životu kao prvoj vrijednosti. Na ta pitanja pokušavaju s različitih stajališta dati odgovor filozofija morala, povijesti, religije, retorika, hermeneutika, politika. Ideje dobra, vrline, sredine, mijenjaju se. Svi se slažu u tomu da je najbolja sredina između razuma i osjećaja, međutim do poteškoća dolazi svagda pri pokušaju određenja tih pojmova, pri određenju gdje ta sredina jest. Znaju to autori racionalistički utemeljene etike Kunićeva vremena, pisci rasprava o ljudskoj prirodi, vrlinama i načelima morala.

Kunićeve moralne epigrame u tom smislu razumijevam ne samo kao djelo pjesnika velike književne, filozofske i teološke kulture, upisanog u maticu europskog neoklasicizma i iluminizma, poznavatelja i sljedbenika tradicionalnih etičkih doktrina, nego i kao poruku koja nakon dva stoljeća stiže modernom mišljenju o cjelovitoj viziji humaniteta, potrebe vraćanja filozofske refleksije etici, poruku koju nam je ostavio veliki hrvatski latinist, pjesnik, prevoditelj i mislitelj.

8 J. D. Mabbott, *An Introduction to Ethics* (London, 1966).

Ljerka Schiffler

ETHICAL MOTIFS IN THE VERSE OF RAJMUND KUNIĆ

Summary

Rajmund Kunić (Raymundus Cunichius, born in Dubrovnik Jan 24 1719, died in Rome Nov 22 1794), Croatian Latinist of the 18th century, a Jesuit, professor of Greek rhetoric at the Collegium Romanum, translator from Greek and Italian into Latin, outstanding character in the European neo-Latinist literature, is the author of the cycle »Moralia« belonging to his collection *Epigrammata* (Ragusii, 1827) and representing a quarter of all Kunić's epigrams in manuscript.

»Moralia« stands as a thematic whole along with other epigram cycles »Sacra«, »Votiva«, »Encomiastica«, »Satyrica«, »Ludicra«, »Varia«, »Sepulcralia et lugubria«. Kunić was neither a philosopher nor theologian but he eagerly examined matters of anthropology and ethics. A man of extensive knowledge in philosophy and theology, he took active part in the intellectual movements of the 18th century joining the Roman circle together with Bošković, the Stay brothers and Zamagna, writers, poets, philosophers, scientists and artists such as Alfieri, Monti, Metastasio, Cimarosa, Canova, Mengs, David etc. He was also member of the *Academia degli Arcadi*.

The reflective character of Kunić's poetic opus enables extensive study of ethical and es-the-tical reflection. The subject and content of the »Moralia« reveal dominant ideas and motives of most of the moral, philosophical and theological disputes, compendia and didactic accounts of the Age of reason and classicism. This small anthology with recognizable proverbial elements drawn from the moral doctrine of ancient Greek and Roman heritage, strewn with Jesuit *ethical* learning and the ideas of contemporary rationalism, illustrates Kunić's poetic expression for the recognition of basic values of human life and art of living.

Kunić's philosophy of man, modelled on the examples from the history of ethics, made way for numerous European and domestic disputes on the nature of man, origin of beauty, destiny, self-consciousness, relationship between mortality and immortality, and the essence of life.